

А. В. Кашицький,

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2734-529X>

ДО ПИТАННЯ ПРО НАДАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДОПОМОГИ ВРАЗЛИВИМ ГРУПАМ НАСЕЛЕННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: andriykashtytski@gmail.com

Мета: визначити місце волонтерської допомоги вразливим групам населення в системі соціальної підтримки. **Методи дослідження:** використані формально-логічний, догматичний, порівняльний, системно-структурний методи. **Результати:** зроблено висновок, що важливу роль у системі соціальної підтримки населення відіграє волонтерська діяльність, що полягає у добровільному взятті обов'язків надавача соціальних послуг особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. **Обговорення:** напружена соціально-економічна ситуація, погіршення якості життя населення, виникнення нових груп ризику в умовах війни – все це зумовлює розширення соціальної підтримки населення, в тому числі за рахунок посилення волонтерської діяльності, покликаної доповнювати послуги, що надаються державою.

Ключові слова: волонтерська діяльність; соціальна підтримка; соціальні послуги; надавач, отримувач соціальних послуг; вразливі групи населення; особи/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах; соціальний ризик; соціальна робота.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах війни волонтерська діяльність набуває особливої актуальності. Насамперед це стосується соціальної волонтерської діяльності, що полягає у наданні волонтерської допомоги соціально незахищеним, вразливим групам населення. Напружена соціально-економічна ситуація, погіршення якості життя населення, виникнення нових груп ризику – все це зумовлює розширення соціальної підтримки населення, в тому числі за рахунок посилення волонтерської діяльності. В Європі цей вид діяльності давно розцінюється як соціальна послуга, яка сьогодні набуває глобального характеру.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. В науці права соціального забезпечення України окремі питання соціального забезпечення вразливих груп населення в своїх працях піднімали вчені В.М. Андрієв, Н.Б. Болотіна,

К.В. Бориченко, Н.П. Коробенко, В.Л. Костюк, Л.Ю. Малюга, С.М. Прилипко, П.Д. Пилипенко, В.Ф. Пузирний, Б.І. Сташків, Н.М. Стаховська, О.В. Тищенко, Л.П. Шумна та інші. Внутрішньо переміщених осіб як одну з вразливих категорій населення досліджувала на дисертаційному рівні І.С. Басова, малозабезпечених осіб – І.П. Волошин. Дослідженню нетрадиційних для державної системи соціального забезпечення суб'єктів, які сприяють отриманню особою, яка зазнала соціального ризику, соціально-забезпечувального надання, присвячені праці М.Д. Бойка, О.І. Кульчицької. Проф. С.М. Синчук ґрунтовно досліджувала як соціально-правоможних, так і соціально зобов'язаних суб'єктів правовідносин соціального забезпечення. Волонтерству та соціальній роботі в Україні в період карантину присвячені публікації Л.М. Сіньової. Проте бракує публікацій щодо

волонтерської допомоги саме в системі соціальної підтримки.

Мета статті полягає у визначенні місця волонтерської допомоги вразливим групам населення в системі соціальної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Соціальна підтримка населення досить розвинута в багатьох цивілізованих державах. Вона насамперед передбачає систему заходів, спрямованих на сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин.

Як відомо, особи/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, є отримувачами соціальних послуг. Відповідно до п. 4 Порядку організації надання соціальних послуг, осіб/сімей, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників, позначають терміном «вразливі категорії населення» [1].

Прикметник «вразливий» у загальноправовому значенні є оціночним. Значення цього поняття зводиться до «слабкий, мало захищений». Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови одним із значень прикметника «уразливий» («вразливий») є «слабкий, погано захищений» [2, с. 1512]. В англійській мові аналогічне значення має слово *vulnerable*, синонімом якого є *defenceless* («беззахисний»). Навряд чи можна говорити про існування універсального визначення вразливості чи вичерпного переліку вразливих груп, що пояснюється комплексністю цього явища.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги», вразливі групи населення – особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників [3]. А згідно з п. 15 цієї статті, складні життєві обставини – обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства», дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах, – дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з

інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поводженням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини [4]. Отже, залежно від суб'єкта поняття складних життєвих обставин може бути різним, але всі вони мають право на соціальний захист, який полягає у діяльності уповноважених державних та недержавних органів, інших суб'єктів, спрямованій на попередження, подолання та/або пом'якшення несприятливих наслідків соціальних ризиків, адаптацію особи до нових умов життєдіяльності. Ці ризики з об'єктивних соціально значимих причин створюють необхідність соціального захисту з боку держави.

Чинниками, що можуть зумовити складні життєві обставини, Законом України «Про соціальні послуги» визнано: похилий вік; часткову або повну втрату рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; інвалідність; бездомність; безробіття; малозабезпеченість особи; поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; втрату соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; насильство за ознакою статі; домашнє насильство; потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; шкоду, завдану пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією. Отже, перелік таких фактів чітко закріплений законодавчо. Держава аналізує належність певної особи/сім'ї до вразливих груп населення, перебування у складних життєвих обставинах та визначає індивідуальні потреби особи/сім'ї, перелік та обсяг необ-

хідних соціальних послуг, інших видів соціальної підтримки, соціальної допомоги.

Можливість виникнення таких соціально несприятливих ситуацій пов'язується з необхідністю соціальної підтримки цих осіб з боку держави. Соціальну підтримку розуміють як діяльність по задоволенню потреб конкретних осіб чи сімей, що виникають внаслідок настання в їхньому житті певних подій/ситуацій під впливом соціальних ризиків, шляхом надання їм:

- спеціалізованих соціальних послуг, тобто сприяння у здійсненні різного роду функцій, пов'язаних із життєдіяльністю, в натуральній формі (соціально-побутових, соціально-медичних, соціально-правових, психолого-педагогічних, соціально-реабілітаційних, соціально-трудова, освітніх, інформаційних тощо);

- спеціальних соціальних пільг, тобто переваг, пов'язаних зі звільненням чи полегшенням умов виконання ними встановлених законодавством норм/правил/умов життєдіяльності матеріального характеру (пільги у сфері житлового забезпечення і житлово-комунального обслуговування; у сфері медичного забезпечення і реабілітації; праці, професійного навчання і зайнятості; пільги по санаторно-курортному лікуванню, оздоровленню і відпочинку; транспортному обслуговуванню тощо).

Суб'єктами соціальної підтримки є держава і суспільство. Держава в цілому створює правову й організаційну базу такої підтримки, здійснює оцінювання потреб у соціальних послугах певних осіб/сімей.

Право на соціальний захист як позитивне право особи передбачає обов'язки держави в особі уповноважених суб'єктів вчиняти активні дії, спрямовані на забезпечення, захист та сприяння його здійсненню. Водночас, як слушно зауважує К.В. Бориченко, можна констатувати неможливість закріплення вичерпних зобов'язань у сфері забезпечення права на соціальний захист з огляду на особливості його здійснення залежно від організаційно-правових форм. Так, у ситуації, коли йдеться про недержавний соціальний захист, держава має утримуватися від втручання у здійснення особою

досліджуваного права в рамках відповідної організаційно-правової форми соціального захисту, оскільки основним принципом, на якому ґрунтується її здійснення, є добровільність [5, с. 27-28].

Недержавний соціальний захист здійснюється в рамках пенсійного забезпечення і соціального обслуговування [6, с. 11]. Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про соціальні послуги» [3], надавачі соціальних послуг можуть належати й до недержавного сектору.

Недержавне соціальне забезпечення є додатковим до державного соціального забезпечення та забезпечення за системою загальнообов'язкового державного соціального страхування. Воно доповнює основні форми соціального забезпечення, наприклад, при соціальному захисті бездомних [7, с. 86-87].

На думку О.В. Тищенко, вагомою складовою соціального забезпечення вразливих верств населення є соціальна робота як професійна діяльність, спрямована на надання допомоги тим категоріям громадян, котрі потрапили в складні життєві обставини. Вчена робить висновки, що у період економічної та соціальної трансформації України збільшується чисельність вразливих верств населення держави, категорій осіб, котрі з огляду на їх соціально-правове становище не мають змоги самотійно, без державної допомоги підтримувати свою життєдіяльність. О.В. Тищенко переконує, що необхідно змінювати ставлення держави та суспільства до соціально-вразливих категорій населення, формуючи ефективні механізми розвитку соціальної політики, які насамперед мають бути спрямовані на створення дієвої системи соціально-правового забезпечення незахищених верств населення [8, с. 251-252].

Варто зауважити, що в сучасних умовах соціальна робота вже розглядається як діяльність ряду суб'єктів основних секторів громадянського суспільства: 1) державного; 2) комерційного; 3) благодійного (волонтерського). При цьому в системі соціальної підтримки населення зростає роль громадських і благодійних, волонтерських організацій, що належать до третього сектору, що відображає світову тен-

денцію участі таких організацій у наданні соціальних послуг вразливим групам населення.

Волонтерство у цьому контексті можна визначити як добровільне взяття обов'язків надавача соціальних послуг особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Так, відповідно до частини 3 ст. 13 Закону України «Про соціальні послуги», до надавачів соціальних послуг недержавного сектору належать підприємства, установи, організації, крім визначених частиною другою цієї статті, громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи – підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду відповідно до цього Закону без здійснення підприємницької діяльності [3]. А відповідно до частини 11 цієї статті, до надання соціальних послуг можуть залучатися волонтери відповідно до закону. А це дає змогу розглядати цих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення. Але це добровільний суб'єкт соціально-забезпечувальних правовідносин, що набуває галузевої правосуб'єктності у тих випадках, коли держава у законодавстві передбачила можливість його вступу, дала дозвіл на його участь чи виступила замовником його участі як соціального надавача у правовідносинах соціального забезпечення. Так, передбачивши можливість благодійних програм у сфері соціального забезпечення (діяльність благодійних організацій та волонтерів), держава виступила замовником виникнення таких суб'єктів у правовідносинах соціального забезпечення [9, с. 128].

Отже, важливу роль у наданні допомоги особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, відіграє волонтерська діяльність. Волонтерська діяльність у сфері соціальної підтримки населення передбачає участь волонтерів у наданні різних соціальних послуг. Але цій діяльності властива ознака добровільності, тобто жодна особа не може бути примушена до її здійснення і, відповідно, жодна особа не має права вимагати отримання від відповідних суб'єктів жодних виплат, здійснення заходів, зокрема соціальної спрямованості. Фактично, волонтерство – це вид суспільно корисної соціальної роботи, яка здійснюється без-

оплатно, спрямована на загальне благо для суспільства [8, с. 40].

На думку Б.І. Сташківа, у сфері соціального забезпечення волонтерська діяльність здійснюється за такими напрямками: 1) надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації; 2) здійснення догляду за хворими, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; 3) надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям; 4) надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів [7, с. 108].

Як слушно зауважила С.М. Синчук, головною характеристикою цих суб'єктів є те, що їхня діяльність може бути спрямована не лише на надання соціального забезпечення, розміри якого гарантовані державою, особам та сім'ям, які зазнали впливу соціального ризику, а й додаткові, понад державні соціальні стандарти [9, с. 139].

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, можна стверджувати, що соціально зобов'язаними суб'єктами – надавачами у соціально-забезпечувальних правовідносинах є не лише державні органи, організації, установи, а й недержавні організації чи фізичні особи, до яких належать волонтери. Волонтери як соціальні надавачі утворюються самостійно, вступають у правовідносини соціального забезпечення за дозволом держави, добровільно, тобто за власним волевиявленням, без будь-якого примусу та втручання з боку інших осіб та суб'єктів владних повноважень, від свого імені. Вони надають допомогу на благо інших без будь-якої вигоди.

Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності і ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Це добровіль-

на, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами [10]. Загалом волонтерство покликане доповнювати послуги, що надаються державою.

Цінним у діяльності волонтерів є те, що вони здатні швидко реагувати на виникнення нових потреб, особливо в кризових ситуаціях, і не обмежуються розмірами соціального забезпечення, гарантованими державою.

Література

1. Порядок організації надання соціальних послуг, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 черв. 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

3. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2002 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

5. Бориченко К.В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 552 с.

6. Волошина С.М., Бориченко К.В. Соціальне обслуговування: навч.-метод. посібник. Одеса: Фенікс, 2015. 106 с.

7. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина: навчальний посібник. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2016. 692 с.

8. Тищенко О.В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі: монографія. Київ: ДП «Прінт Сервіс», 2014. 394 с.

9. Синчук С.М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 422 с.

10. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3236-17>.

References

1. Poriadok orhanizatsii nadannia sotsialnykh posluh, zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 cherv. 2020 r. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>.

2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainsoi movy: 250000 / uklad. ta holov. red. V.T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2005. VIII, 1728 s.

3. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

4. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy vid 26.04.2002 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

5. Borychenko K.V. Yurydychnyi mekhanizm zabezpechennia prava na sotsialnyi zakhyst: problemy teorii ta praktyky: monohrafiia. Odesa: Feniks, 2019. 552 s.

6. Voloshyna S.M., Borychenko K.V. Sotsialne obsluhovuvannia: navch.-metod. posibnyk. Odesa: Feniks, 2015. 106 s.

7. Stashkiv B.I. Pravo sotsialnoho zabezpechennia. Zahalna chastyna: navchalnyi posibnyk. Chernihiv: PAT «PVK «Desna», 2016. 692 s.

8. Tyshchenko O.V. Pravo sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy: teoretychni ta praktychni problemy formuvannia i rozvytku haluzi: monohrafiia. Kyiv: DP «Print Servis», 2014. 394 s.

9. Synchuk S.M. Pravovidnosyny sotsialnoho zabezpechennia: subiekty, zmist, obiekty: monohrafiia. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2015. 422 s.

10. Pro volontersku diialnist: Zakon Ukrainy vid 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3236-17>.

ON PROVIDING THE VOLUNTEER ASSISTANCE TO THE VULNERABLE GROUPS OF POPULATION IN THE SOCIAL SUPPORT SYSTEM

National Aviation University
Lubomyr Huzar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: andriy Kashytskyi@gmail.com

Purpose: to determine a place of the volunteer assistance to the vulnerable groups of population in the social support system. **Research methods:** formal and logical, dogmatic, comparative, systemic and structural methods were used. **Results:** it was concluded that volunteering plays an important role in the social support system, that consists in voluntarily assuming the obligations of the social service provider to persons/families who exist in difficult life circumstances. **Discussion:** the tense socio-economic situation, deterioration of the quality of life of the population, emergence of new risk groups in the context of war leads to the expansion of social support for the population, including through the strengthening of volunteer activities designed to complement the services provided by the state.

Key words: volunteering; social support; social services; the provider, the recipient of social services; vulnerable groups of population; persons/families who exist in difficult life circumstances; social risk; social work.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2024